

1. Argument și obiectivele cercetării

Omul secolului XXI, indiferent de identitatea religioasă căreia îi aparține, experimentează lumea într-un mod mult mai complex și mai transparent decât omul secolelor anterioare. Noile tehnici de comunicare, rețelele globale de relaționare economică, culturală și socială reconfigurează constant lumea într-un sens fluid. Religia, ca segment cultural-social, se fluidizează în sensul că tiparele religioase locale se de-teritorializează și se implementează, prin fenomenul migrației, în mod special, în alte spații. Această fluidizare a religiei nu implică în mod necesar diluarea identității locale, particulare sau crearea unui sincretism, ci impulsionează vizibilitatea diversității religioase: în același spațiu, fie occidental, fie oriental, conlocuiesc mai multe religii prin oamenii care își asumă o asemenea identitate. Această nouă experiență cotidiană antrenează o *pluralitate* de expresii religioase, fiecare cu pretenția deținerii adevărului absolut. Dar dincolo de expresia pluralității religioase, oamenii diferiți de credințe diferite relaționează, interacționează, colaborează, ceea ce a articulat în plan politic și normativ ajustarea *toleranței* ca modalitate de coabitare într-un spațiu pluri-etnic și pluri-religios și evitare a conflictelor.

Din aceste raționamente, teza de doctorat - *Toleranță și pluralism religios. Evaluare misionară* - se dorește a fi o modestă contribuție în observarea, interpretarea și evaluarea din punct de vedere teologic misionar a realității pluralismul religios contemporan. Practic, întrebările majore asupra cărora teologii reflectează în secolul XXI sunt, cel mai probabil, rezultat al interfeței creștinismului cu celelalte tradiții religioase majore ale lumii. Secolul al XX-lea a adus ireversibil teologia în conștiința istorică modernă.¹ Aproape fiecare aspect al vieții și învățaturii Bisericii a fost regândit în termeni amplii din punct de vedere arheologic, cultural, lingvistic și cercetare istorică, dincolo de pretențiile unor cercetări sociologice sceptice față de constanta relevanță a creștinismului pentru omul contemporan. În desfășurarea tendințelor globalizatoare, prezente din ce în ce mai mult în societățile umane, întrebările legate de *credința* și *practica* creștină sunt ridicate într-un mediu mental destul de diferit de tot ceea ce am văzut de când, probabil, Biserica antică s-a mutat dintr-un context cultural și religios

¹ Bernard J. F. Lonergan, *Method in Theology* (London: Darton, Longman & Todd, 1972), 124.

iudaic într-un context cultural și religios elenistic.² Problemele toleranței religioase, dialogului și cooperării nu sunt doar inevitabile, ci urgențe misionare.

Cum ar trebui să ne raportăm și să dăm mărturie față de oameni de alte credințe? Aceasta pare a fi cea mai importantă întrebare misiologică cu care se confruntă teologii, și implicit toți creștinii, la începutul secolului al XXI-lea. În timp ce unii merg la relațiile consultative cu adepții altor credințe (sub rubrici precum „ecumenismul mai larg”), alții caută modalități pașnice de a comunica sensul credinței creștine cu intenția de a-i convinge (sau de a-i converti) la identitatea hristică.³ S-au elaborat diferite tipare, unele eficiente, altele mai puțin, tocmai din cauza fluidității ritmului societal de azi.

Tema *pluralismului religios* este una foarte complexă și ocupă un loc din ce în ce mai important în misiologie, sociologia religiei, politică, cultura socială, practic în toate domeniile care analizează societatea și prezența religiei în spațiul public, cât și privat. Meritele cercetării acestei teme, indiferent de unghiul din care privim lucrurile, sunt dublate în analize interdisciplinare: în primul rând, s-a conștientizat și se conștientizează în continuare realitatea diversității religiilor, fiecare dintre ele cu o structură identitară proprie, mai mult sau mai puțin conectată în puncte comune doctrinare și sociale cu altele; în al doilea rând, a mutat dezbaterea analitică de la juxtapunerea dintre susținătorii *teoriei secularizării* și cei care s-au opus evidenței renașterii religioase, către o perspectivă mai articulată care pare capabilă să explice și să interpreteze mai bine ceea ce se întâmplă în complexul diversității religiilor și a spiritualităților contemporane.⁴

Pluralismul este un concept cheie pentru înțelegerea a ceea ce se întâmplă în lumea noastră contemporană, chiar dacă riscul, ca și în cazul tuturor cuvintelor care devin dintr-o dată populare și la modă, este ca el să devină o umbrelă sub care punem laolaltă fenomene destul de diferite și eterogene, uneori cu greu consecvente unele față de altele. Această eroare, care încă apare adesea în multe producții de factură misiologică și sociologică, este aceea de a suprapune sensul *pluralismului* pe cel al *diversității*, ca și când ar fi sinonime. De fapt, așa cum au susținut unii cercetători cu expertiză pe această temă⁵, nu trebuie să confundăm *nivelul*

² Vezi Karl Rahner în „Toward a Fundamental Theological Interpretation of Vatican II,” *Theological Studies* 40 (1979): 716–727.

³ Vezi Daryl Balia & Kirsteen Kim, eds. *Edinburgh 2010. Witnessing to Christ Today* (Oxford: Regnum Books International, 2010), pp. 34–60.

⁴ Vezi Giuseppe Giordan, „Introduction: Pluralism as Legitimization of Diversity,” în *Religious Pluralism. Framing Religious Diversity in the Contemporary World*, Giuseppe Giordan, Enzo Pace (eds.), Springer, 2014, p. 1.

⁵ Vezi James A. Beckford and James T. Richardson, „Religion and regulation,” în *The SAGE handbook of the sociology of religion*, ed. James A. Beckford and N. Jay Demerath III, London: Sage, 2007, pp. 396–418; James

normativ-regulator al pluralismului, cu *nivelul descriptiv* al diversității empirice. În afară de aceasta, chiar și luând de bună distincția dintre aspectele normative și cele empirice, conceptul de *pluralism religios* trebuie să fie mult mai rafinat pentru a-l face util studiului diferitelor situații misiologice și socio-religioase. De aceea, unul din obiectivele analizei noastre este de a defini cât mai clar conceptul de *pluralism religios* și apoi de a-i face evident potențialul explicativ prin aplicarea lui în dinamica misionară.

Perspectiva *pluralismului religios*, înțeles ca diversitate empirică a multitudinii religiilor în același spațiu, plasează studiul misiologiei în afara spațiului în care misiologia s-a limitat timp de câteva decenii, și anume la simpla observare și acceptare a realității diversității religioase. Atât. Nu și la articularea unor răspunsuri concrete, aplicabile, și nu exclusiv teoretice, în viața de zi cu zi. Astfel, deși au existat cu siguranță excepții valoroase și voci dizidente, nu există nicio îndoială că *teoria secularizării* a dictat în mare măsură agenda studiului sociologic al religiei, fără de care misiologia contemporană nu poate fi conectată la realitățile contemporane, în special în Europa, începând cu anii 1960. Este interesant de observat ce s-a întâmplat în acest interval de timp contemporan nouă, aproximativ 60 ani, în urma căruia categoria secularizării, care în momentul celei mai largi receptări devenise aproape o *dogmă sociologică*, și-a pierdut încet, dar inevitabil, puterea explicativă. Asta deoarece evidența incontestabilă a diversității religioase de azi, 2021, probează prezența religiei în conștiința omului și în expresia social-publică.

Ceea ce ne propunem în teza de doctorat este, ca obiectiv cadru, evaluarea pluralismului religios și a toleranței religioase din perspectivă teologico-misionară, în scopul de a verifica legitimitatea unor strategii misionare aplicate astăzi de Biserică. Acest obiectiv cadru este realizat pe baza unor serii de obiective subadiacente, care întregesc fondul tezei: precizarea sensului multilateral al pluralismului religios; evidențierea statistică a diversității religioase astăzi; enunțarea trendurilor globale actuale care reconfigurează social raportul dintre tradițiile religioase; decriptarea modului în care normele politice democratice stabilesc libertatea religioasă; precizarea semnificației toleranței religioase ca mod de relaționare între religii în perspectiva evitării conflictelor religioase; enunțarea unor seturi de strategii misionare (precum contextualizarea, inculturarea) care au relevanță în propovăduirea Evangheliei într-o lume globală.

A. Beckford, „The management of religious diversity in England and Wales with special reference to Prison Chaplaincy,” în *MOST Journal on Multicultural Societies* 1(2), 1999, p. 10.

Demonstrația la care ne propunem să ajungem în argumentarea noastră este că *misiunea*, indiferent cum este abordată, în lumea pluralistă, presupune *deschidere către dialog*. Putem înțelege semnele Duhului în diferitele tradiții religioase și în pluralitatea culturilor. Iată de ce o spiritualitate dialogică în lumea pluralismului religios necesită o smerenie confesională capabilă să alimenteze egalitatea între părți și să sporească convingerea că celălalt este un dar care ne poate îmbogăți. Acest orizont este un punct fix în reflecția misionară și teologică. Importanța dialogului, ca stil și instrument de întâlnire deschisă, constituie una dintre problemele cheie ale regândirii misiunii Bisericii în raport cu celelalte religii. Apartenența cuiva nu poate constitui un obstacol și nici nu poate determina relevanța întâlnirii interpersonale, așa cum convingerile noastre trebuie lăsate deoparte atunci când sunt inadecvate pentru înțelegerea *celuilalt*. Acesta este motivul pentru care comunitățile ecleziale trebuie să experimenteze stilul dialogului în cadrul misiunii, care înseamnă, în esență, a transforma acea umanitate din interior, făcând-o nouă.

Dacă dialogul poate produce cunoaștere și îmbogățire reciprocă, este pentru că ne face capabili să ne schimbăm, să trăim evenimentul *convertirii* ca o deschidere către întâlnirea cu adevărul, pe care Duhul o dăruiește atunci când însoțește orice întâlnire care dorește să meargă în inima problemei. Este evident, însă, că stilul dialogului ne impune să regândim modul în care considerăm și trăim religia, pentru că acolo unde experiența religioasă este insensibilă la căutarea unui sens sigur al vieții, atunci când încalcă demnitatea oamenilor, recurgând la poziții inflexibile și fundamentaliste, își pierde scopul cel mai adevărat: *acela de a promova libertatea și exercitarea binelui comun*. Nu este întâmplător că acolo unde nu există libertate religioasă, atunci una dintre condițiile decisive – dialogul însuși – nu mai există.

Prin urmare, următoarele câteva puncte sunt importante de evidențiat în misiunea secolului XXI, când efervescența diversității religioase este o experiență cotidiană: dinamica interculturalității, ecumenismul și dialogul interreligios. O decizie care nu mai poate fi amânată se referă la *întâlnirea dialogică a culturilor*, în ciuda obiecțiilor că dialogul intercultural este generatorul unui anumit relativism cultural. Să te întâlnești cu o cultură diferită este un eveniment care poate permite oamenilor să se confrunte față în față cu un alt mod de a gândi, care poate, uneori, dacă nu adesea, să fie radical diferit. Cu toate acestea, nu putem neglija acest aspect dacă dorim să dialogăm într-o manieră responsabilă asupra problemelor vieții. Prin urmare, nu trebuie să fim surprinși să aflăm că interculturalitatea nu înseamnă doar primirea celuiilalt; creează și un conflict în înțelegere pentru că duce la construirea unei noi forme de conviețuire civilă. În cadrul acestor coordonate, creștinismul urmărește construirea unei noi

culturi, capabilă să se concentreze pe demnitate și pe drepturi, în special ale celor care sunt excluși și marginalizați ca urmare a politicilor ideologice.

Religiile trebuie să învețe cum să coopereze la construirea unei noi lumi de drepturi și îndatoriri, în logica responsabilității. Acest lucru necesită un grad mare de maturitate. Principiul libertății religioase și al egalității nu mai este suficient, deși este încă decisiv. Avem nevoie de un nou stil de cooperare între state și religii. Este adevărat că, în criza profundă din ultimii ani, cererea forțată pentru o identitate și simboluri în care să se recunoască, a impulsionat apartenența și valorile religioase. Totuși, accentul pe dimensiunea socială, culturală și politică a religiei ar trebui să includă toate religiile; în caz contrar, există riscul recreării blocurilor ideologice și a discriminării între grupuri religioase puternice și bine înrădăcinate și noile mișcări religioase, minorități religioase și alte religii. Acest lucru evidențiază importanța redescoperirii *tensiunii ecumenice* și a *dialogului interreligios* ca mijloc de creare a condițiilor de acceptare și discuție cu privire la scopurile funcționale în cadrul unei societăți mai juste, mai atentă la nevoile fiecăruia.

2. Actualitatea și relevanța temei cercetate

Trebuie menționat de la bun început că cele două problematice analizate în teza de doctorat - *pluralismul religios*, respectiv *toleranța religioasă* - solicită o analiză interdisciplinară. Nu putem trata și evalua misionar pluralismul și toleranța dacă nu luăm în calcul sfera sociologiei și a politicii. Una ne oferă datele concludente ale realității religioase de astăzi, cealaltă reglementează normativ raportarea și încadrarea religiei, pluralismului, toleranței în funcționalitatea unei societăți, fie occidentală sau orientală. Realitatea diversității, în cea de a doua decadă a secolului XXI este peste tot prezentă.

Considerăm că tema este relevantă cercetării misiologice și actualitate, dat fiind faptul că fiecare dintre noi este contemporan cu acest fenomen al evidenței pluralismului și al interacțiunii între identități religioase variate. O serie de factori - teologici, politici, istorici, culturali, economici, psihologici - sunt implicați în experiența cotidiană a pluri-religiozității. Tranziția de la secolul XX la secolul XXI a fost caracterizată de un proces de migrație transnațională care a transformat radical peisajul social și cultural al unor zone extinse ale mapamondului. Un astfel de proces de mobilitate globală a determinat o transformare de la omogenitatea culturală și religioasă, reală sau construită social în multe națiuni, și în special în Europa, la recunoașterea diversității. Diferențierea religioasă, deci, se joacă pe mai multe

planuri: un nivel individual, cu ceea ce am numi *democratizarea sacralului*, și unul social, cu diferențierea ofertei într-o o *pieță religioasă*: dacă pe de o parte cererea de bunuri și servicii religioase devine din ce în ce mai complexă, pe de altă parte oferta de astfel de bunuri și servicii devine și ea complexă, iar acesta este rezultatul noii apropieri a diferitelor culturi și religii.

Potrivit estimărilor sociologice realizate de *Pew Research Center (Center demographic projections)* în 2015 evidențiază, fără echivoc, realitatea pluralismului religios în lumea secolului XXI: creștini 31,2%, musulmani 24,1%, neafiliați religios 16%, hinduși 15,1%, budhiști 6,9%, religii populare 5,7%, alte religii 0,8%, evrei 0,2%.⁶

Este interesant de observat metamorfozele indicilor de procent anticipați până în 2050 la nivel global.⁷

An	Creștini	Musulmani	Neafiliați religios	Hinduși	Budiști	Religii populare	Alte religii	Evrei
2010	31,4%	23,2%	16,4%	15%	7,1%	5,9%	0,8%	0,2%
2020	31,1%	23,2%	15,6%	15,2%	6,6%	5,6%	0,8%	0,2%
2030	31%	26,5%	14,8%	15,2%	6,1%	5,4%	0,8%	0,2%
2040	31,1%	28,1%	14%	15,1%	5,7%	5,1%	0,7%	0,2%
2050	31,4%	29,7%	13,2%	14,9%	5,2%	4,8%	0,7%	0,2%

Așa cum am precizat, o serie de factori sunt implicați în diversificarea religioasă contemporană, factori care generează fenomenul migrației. Efectul mobilității oamenilor dintr-un spațiu în altul *de-localizează* unele tradiții religioase și le implementează, cu aceeași structură doctrinară, cultică, socială, în societăți cu tptul străine lor din punct de vedere cultural, religios etc. Divizia pentru Populație a Națiunilor Unite⁸, numărul migranților din lume a crescut în ultimii 50 de ani de la 80 de milioane la 214 milioane, trecând de la 2,6 la 3% din populația lumii. Milioanele de migranți care s-au mutat dintr-o parte a globului în cealaltă au adus cu ei, pe lângă speranța de a-și îmbunătăți condițiile de viață proprii și ale familiilor lor, cultura, valorile, tradițiile și religiile țărilor lor de origine. Fără îndoială, locul în care astfel de schimbări sunt mai vizibile sunt orașele, deoarece aici se înregistrează cea mai mare concentrare de imigranți și nu există oraș din Occident care să nu fi cunoscut o reconfigurare profundă la nivel social din cauza fluxurilor migratorii din ultimele decenii.

Doar pentru a da câteva exemple despre modul în care aceste orașe globale trebuie să se confrunte cu diversitatea socială și culturală nemaiîntâlnită până acum, putem lua ca exemplu orașele din Marea Britanie (de exemplu, Birmingham), unde s-a lansat un program de

⁶ Conrad Hackett & David McClendon, *Christians remain world's largest religious group, but they are declining in Europe*, April 5, 2017 (www.pewforum.org).

⁷ *Pew Research Center Religion & Public Life*. Religious Composition by Country, 2010-2050 (April 2, 2015), www.pewforum.org.

⁸ <https://www.un.org/development/desa/pd/data/global-migration-database>.

studiu și de acțiune socială intitulat „Superdiversity”: universitatea locală și consiliul local au lucrat pentru a înțelege provocările și oportunitățile oferite de prezența în același spațiu urban a unei varietăți neobișnuite de limbi, grupuri etnice, credințe și tradiții care fac din interacțiunea zilnică a cetățenilor o realitate complexă. O experiență de superdiversitate precum cea din Birmingham se regăsește în multe orașe din lumea occidentală, precum și în universul latino-american sau în unele metropole africane.

În următorii ani, aceasta va fi realitatea multor orașe din Asia în care, potrivit unei prognoze a World Development Bank, în 2030 mai mult de 50% din populație acestor țări se vor stabili în jurul zonelor urbane. Având în vedere această situație, pe de o parte, nu este greu de imaginat, având în vedere amploarea proceselor de urbanizare, că în următoarele decenii problema religiei va fi printre cele mai relevante în agenda autorităților politice marilor orașe globale, contrar tezei secularizării care anunța dispariția religiei. Pe de altă parte, este practic imposibil să se facă predicții despre rezultatele acestei îmbinări de culturi, tradiții și credințe religioase.

Ceea ce putem spune cu certitudine este că o astfel de diversitate religioasă va trebui să fie „guvernată” într-un fel de autoritățile civile, iar cerințele tot mai diverse pentru practicarea liberă a religiei proprii vor găsi în Stat un principiu de reglementare, care va încerca să îmbine interesele generale ale comunității cu cererile legitime de recunoaștere a „minorităților” și a credincioșilor individuali. Trecerea de la „diversitatea religioasă” la „pluralismul religios” constă tocmai în elaborarea de norme instituționale, în special de natură juridică, care reglementează diversitatea și în ideile de natură politică și filozofică care tind să considere diversitatea culturală și religioasă ca o valoare relevantă.

Răspunsurile legale, normative și culturale la diversitatea religioasă variază constant de la țară la țară: există contexte în care toate religiile, de la cele tradiționale, stabilite istoric, până la noile mișcări religioase și credințele religioase care grupează câteva sute de adepți, pot prolifera fără nicio interferență din partea autorității politice și există contexte în care diversitatea religioasă este guvernată foarte strict, dacă nu chiar interzisă. Motivele unei astfel de diferențe sunt justificate în funcție de problemele pe care o astfel de diversitate le pune în discuție: ele ating adesea însăși identitățile națiunilor, construite în multe cazuri printr-o identificare mai mult sau mai puțin recunoscută cu o singură tradiție religioasă, dar care au de-a face cu securitatea națională, ordinea publică și protecția sănătății și demnității oamenilor. Autoritățile publice supraveghează în special grupurile religioase care ar putea cauza probleme pentru securitatea națională (ex. Islamul în multe țări europene, dar nu numai în Europa) sau

care ar putea fi periculoase pentru oamenii care li se alătură (de exemplu, cazuri de sinucidere colectivă operate de Ordinul Templului Solar din Elveția, Franța și Canada).⁹

Religiile nu suferă pasiv reglementarea externă exercitată de Stat împotriva lor: ele reacționează prin implementarea strategiilor de adaptare care pot implica atât planul legal, cât și cel normativ, precum și conștientizarea culturală și mobilizarea socială. În acest sens, Beckford și Richardson¹⁰, au explicat în detaliu modul în care religia este atât subiect, cât și obiect de reglementare în același timp: în primul caz religia și organizația religioasă își exercită puterea de control în propria lor zonă de influență și în zona exterioară în care își desfășoară activitatea; în acest din urmă caz, agențiile politice și militare sunt cele care exercită puterea de control asupra religiei. Modalitățile de a controla și de a fi controlat variază nu numai de la țară la țară, ci și în funcție de diferitele perioade istorice. Criza economică și financiară care a izbucnit în 2008, de exemplu, a redefinit fluxurile migratorii și a schimbat atitudinea cetățenilor și politicienilor multor state față de imigrație. Este de ajuns să ne amintim ce au declarat doi lideri politici în Germania și Marea Britanie la doar câteva luni distanță: în octombrie 2010, Angela Merkel a anunțat că încercarea germană de a construi o societate multiculturală a „eșuat total”, iar 4 luni mai târziu, în februarie 2011, premierul britanic David Cameron a declarat că experimentul multiculturalismului a eșuat în Marea Britanie.

Afirmațiile de acest fel nu pot să nu aibă consecințe importante asupra modului de citire și interpretare a diversității culturale și religioase, iar apoi, mai târziu, asupra diferitelor tipuri de pluralism religios care sunt atestate. Când vorbim de pluralism, este important să ne amintim că nu ne referim la un singur mod de adaptare și de a face față diversității culturii în general și religiei în special, ci ne referim la o serie de strategii care implică religiile, statul și societatea civilă. Este un proces continuu de negociere și renegociere, într-un efort continuu de a menține și păstra granițele dintre diferitele sfere sociale într-o lume care face aceste granițe din ce în ce mai poroase și mai fragile.

În cele din urmă, problema pluralismului religios îi ajută pe teologi să conștientizeze realitatea de azi care este plurală în sine și care doar într-un mod ideologic și artificial a fost înțeleasă ca omogenă și singulară. Biserica este în societate, predică în societate, își susține misiunea în societate. Și societatea de astăzi este una pluralistă în multe valențe. Tocmai în

⁹ Vezi Jean-François Mayer, *Apocalyptic Millennialism in the West: The Case of the Solar Temple*, Critical Incident Analysis Group, 2003.

¹⁰ James A. Beckford and James T. Richardson, „Religion and regulation”, în *The SAGE handbook of the sociology of religion*, ed. James A. Beckford and N. Jay Demerath III, London: Sage, p. 399.

această societate, cuvântul Evangheliei trebuie proclamat, învățătura hristică precizată. În această societate, misiunea creștină trebuie regândită pe noi tipare de relevanță a discursului.

După cum a subliniat N. Ammerman¹¹, *pluralismul religios* este „starea normală a lucrurilor” și aceasta nu numai pentru că religia este o realitate multidimensională, ci și pentru că instituțiile care o guvernează sunt multiple, atât din interiorul domeniului religios, cât și din afara acestuia. Mai mult, accentul pus pe pluralismul religios a făcut vizibile tradițiile religioase care sunt prezente de secole în țările în care piața religioasă era monopolizată de o singură religie care le făcea invizibile pe toate celelalte.¹²

3. Cadrul lucrării

În scopul unei prezentări sistematice a tematicelor analizate (pluralism religios, toleranță religioasă, misiunea creștină), teza de doctorat este structurată în patru capitole. Capitolul I - *Realitatea și transparența pluralismului religios. Intensificarea diversității religioase în secolul XXI* - se dorește a fi o analiză conceptuală a pluralismului religios, în scopul unei cât mai bune precizări a raportului de sens între pluralism și diversitatea religioasă. Tot aici este încadrată tema pluralizării societății contemporane, fapt ce este în relație cu teoria secularizării a dispariției religiei și cu deconfesionalizarea și libertatea de alegere a opțiunii religioase.

Capitolul II - *Toleranța religioasă - axiomă a relaționării în cadrul diversității identităților pluri-religioase* - abordează, pe lângă precizările conceptuale de nuanță religioasă, politică și juridică ale toleranței, teme de actualitate, precum: migrația contemporană ca fenomen de de-teritorializare a tradițiilor religioase, iar capitolul III - *Toleranță și libertatea religioasă în registrul misiunii Bisericii. Experiințe ale trecutului și contextualizări ale prezentului* - reiterează mult mai în detaliu problematica libertății religioase și a pluralismului, mizând pe experiența contextului istoric al antichității, în care creștinismul s-a dezvoltat organic, cât și pe experiența contemporană. Tot în acest capitol este evaluată perspectiva Conciliului II Vatican față de toleranța religioasă, ca mod de raportare față de religiile necreștine.

¹¹ Nancy T. Ammerman, „The challenges of pluralism: Locating religion in a world of diversity”, în *Social Compass* 57 (2), 2010, p. 159.

¹² Francisco Diez De Velasco, „The visibilization of religious minorities in Spain”, în *Social Compass* 57 (2), p. 239.

Ultimul capitol - *Reconfigurări ale misiunii creștine într-o lume pluralistă și diversă*

- sintetizează evaluarea misionară a pluralismului religios și a toleranței religioase.

Evaluarea nu se face strict doar din punct de vedere ortodox, deoarece misiunea este o realitatea mult mai extinsă decât tiparul confesional. Ideea de fond a acestei evaluări rezidă în faptul că în secolele XX-XXI are loc o redefinire a vectorilor misionari în tandem cu dezvoltările sociale, politice și economice ale lumii. De asemenea, ne-am oprit asupra evoluției atitudinii misionare de la conferința de la Edinburgh din 1910 până în prezent și am aprofundat două paradigme misionare în contextul pluralist: contextualizarea Evangheliei și inculturarea credinței.

4. Instrumentarul metodologic utilizat

Așa cum am precizat în secțiunea actualității și relevanței temei cercetate, prioritar pentru analiza noastră a fost evaluarea din punct de vedere misionar a pluralismului religios și a toleranței religioase. Fiind două teme care implică factori constitutivi de ordin sociologic, politic, cultural, cercetarea are o dimensiune interdisciplinară. Este imposibil, pur și simplu, să analizezi în ordine teologico-misionară realitatea pluralismului (diversității religioase) dacă nu se face apel la datele statistice, concludente, furnizate de cercetarea sociologică. În aceeași situație de caz se află toleranța religioasă, care implică factori normativi juridici, politici, sociale. Intenția noastră este de a oferi o interpretare teologică de factură misionară, nu dogmatică, acestor factori care intră în orizontul analizelor celor două tematici. Cu atât mai mult cu cât referirea la barometrele sociologice și juridico-politice ne localizează analizele în realitatea concretă a transformărilor religioase pe care le experimentează societățile contemporane.

Pe cale de consecință, ca instrumentar analitic am aplicat metodele istorică, fenomenologică, comparativă și sistematică în mixtiune cu o cercetare cantitativă de ordin sociologic, care ne-a facilitat interpretarea datelor despre quantumul de credincioși ai fiecărei religii și prognozele despre fenomenul migrației. Metoda istorică ne-a ajutat să observăm evoluțiile atitudinii misiologice față de intensificarea diversității religioase din secolele XX-XXI, făcând referire la câteva evenimente esențiale: conferința de la Edinburgh din 1910, Conciliul II Vatican etc. Metoda fenomenologică ne-a ghidat în a înțelege procesul contextualizării misiunii, precum și exercițiul inculturației. Nu în ultimul rând, metoda comparativă ne-a ajutat să înțelegem raporturile dintre tradițiile religioase diferite în dinamica globală contemporană, precum și evaluarea pe criterii de legitimitate a interpretărilor diferite care se dau pluralismului și toleranței în ordine teologică, politică și juridică. Dar, per

ansamblu, cea mai utilizată metodă este cea sistematică, indispensabilă în a prezenta, încadra și interpreta informațiile prezentate.

De un mare folos ne-au fost lucrările unor misiologi importanți din Occident, dar și din țara noastră, a căror interpretare ne-a ghidat în analizele noastre. Menționez aici pe D. Barrett¹³, D. J. Bosch¹⁴, Donald A. Carson¹⁵, Dean Flemming¹⁶, Jehu J. Hanciles¹⁷, Paul G. Hiebert,¹⁸ Albert Peter Rethmann,¹⁹ Brian Stanley²⁰. Dintre misiologii români, menționăm pe Pr. Mihai Himcinschi²¹, Pr. Gheorghe Istodor²², Pr. Gelu Călina²³, Pr. Cristian Sonea²⁴.

¹³ „Missiometrics 2008: Reality Checks for Christian World Communions”, în *International Bulletin of Missionary Research* 32, 2008, pp. 27-30, *World Christian Encyclopaedia*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

¹⁴ *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, 2011.

¹⁵ „Church and Mission: Reflections on Contextualization and the Third Horizon”, în *The Church in the Bible and the World: An International Study*, Grand Rapids: Baker Academic, 1987, pp. 213–257.

¹⁶ *Contextualization in the New Testament: Patterns for Theology and Mission*, Downers Grove, IL: InterVarsity, 2005.

¹⁷ „Migration and Mission: The Religious Significance of the North-South Divide”, în Andrew Walls & Cathy Ross, eds., *Mission in the Twenty-first Century: Exploring the Five Marks of Global Mission*, London: Darton, Longman and Todd, 2008, pp. 118-129.

¹⁸ *Anthropological Insights for Missionaries*, Grand Rapids: Baker Academic, 1985; *Transforming Worldviews: An Anthropological Understanding of How People Change*, Grand Rapids: Baker Academic, 2008.

¹⁹ „Mission and dialogue – being Christian in a plural society”, în *Mission and Dialogue. Approaches to a Communicative Understanding of Mission*, Edited by Klaus Krämer and Klaus Vellguth, Claret Publishing Group, 2021.

²⁰ *The World Missionary Conference, Edinburgh 1910*, Grand Rapids and Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Co., 2009.

²¹ *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2006; *Misiune și dialog. Ontologia misionară a bisericii din perspectiva dialogului interreligios*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003.

²² *Introducere în misiologia ortodoxă*, Editura Do-Minor, București, 2009; *Misiunea creștină ca activitate permanentă și practică a Bisericii*, Ed. Sigma, București, 2006.

²³ „Câteva note despre toleranța religioasă”, în *Making Mission from the Model of Christ. The Specificity of Orthodoxy and Ecumenism Today*, ed. ASTRA Museum Publishing, 2013, pp. 206-216; „On the Religious Tolerance and Its Necessity in a Changing World”, în *Humanities and Social Sciences Review*, Volume 01, Number 03 (2012), pp. 267-271.

²⁴ *Teologia dialogului intercreștin. O introducere*, Presa Universitară Clujeană, 2017.